

Реферат на тему: "Любов і боротьба Євгенія Рафаїловича (Повість Івана Франка "Перехресні стежки")"

Іван Франко

ЛЮБОВ І БОРОТЬБА ЄВГЕНІЯ РАФАЇЛОВИЧА

(Повість Івана Франка "Перехресні стежки")

"Яке ти маєш право бути вільним, коли твій народ у неволі?"

В останній розмові з Євгенієм Регіна запитує його, чи правда, що завтра має відбутися "хлопське зібрання". Рафалович одразу запалюється:

Так, пані. Се має бути перший крок, перший початок моєї ширшої, народної праці. Хочу доложити всіх сил, щоб довести сей народ хоч троха до освідомлення, привчити його користуватися його правами, боротися з його кривдниками...

Регіна реагує на ці слова "з жалем" — їй ясно, що "серце ...тягне" Євгенія до "високих цілей", до ідеалу, якому дедалі більше підпорядковується його життя.

Ідеал — це заповітна життєва мета людини. Про наміри молодого адвоката йдеться вже в V розділі повісті. Рафалович знайомиться з "гонораціорами міста", швидко пересвідчується, що потрапив у "каламутне озеро", і визначає для себе лінію власної поведінки, формулює свій життєвий план:

Він мав намір розпочати просвітню роботу, а далі й політичну організацію в повіті, стягати сюди помалу добірні інтелігентні сили, витворити хоч невеличкий, та енергійний центр національного життя, — і се додавало йому духу серед важкої канцелярської праці і серед того струпіншого та запліснілого товариства.

Власне, до цього він готувався ще у Львові. Правда, ми небагато знаємо про ті його десять років, які минули з часу розлуки з Регіною, коли Євгеній був студентом Львівського університету, але один характерний штрих варто згадати:

Він (Рафалович. — В.П.) належав до того покоління, що виховалося вже під впливом європеїзму, якому в Галицькій Русі виборів горожанство Драгоманов.

Отож герой твору і сам Франко — люди одного покоління. Молодий Франко теж був прихильником драгоманівських ідей, і в цьому сенсі Рафалович може бути названий його alter ego.

Сам Михайло Драгоманов називав себе "соціалістом за ідеалами", уточнюючи при цьому: "соціалістом західноєвропейської школи, але не російським нігілістом" (у соціалістичних попередниках російських більшовиків його не влаштовували "антикультурний елемент та націоналістичне самозасліплення"). Мета, яку ставив перед собою Драгоманов, фактично "дублюється" Євгенієм Рафаловичем. "В Австрії, — писав Драгоманов, — можна братися за організацію власне соціалістичної партії з робітників та селян русинів у союзі з поляками та євреями..." Партія ця мала б узятися "за звільнення народу культурне, політичне і соціальне".

Варто лишень зазначити, що в 1900 р., коли "Літературно-науковий вісник" друкував "Перехресні стежки", ставлення Франка до Драгоманова як духовного вчителя часів молодості дещо змінилося. У статті "З остатніх десятиліть XIX віку" (1901 р.) він з великою повагою відгукується про діяльність Драгоманова, яка "уся ... була однією великою проповіддю невтомної праці для добра і піддвигнення рідного народу", про його "тверезий, ясний, трохи скептичний ум" та нелюбов до фрази й фальшивості і водночас відзначає доктринерство та роздвоєність Драгоманова, який "почував себе в першій лінії росіянином, а тільки в другій українцем". Наслідком цього і став драматичний розрив Драгоманова з молодим поколінням галицьких українців, яких не влаштовував драгоманівський федералізм, оскільки самі вони в 1890-ті роки вже прийшли до ідеї самостійної України. На рубежі XIX і XX ст. Іван Франко вже різко критикує соціал-демократичну доктрину — його погляди набирають націонал-демократичного характеру...

Проте цікаво, що деякі Франкові характеристики Драгоманова у статті "З остатніх десятиліть XIX віку" цілком накладаються на авторські характеристики Рафаловича, передусім — холодний, скептичний розум, воля, сила власної переконаності... "Вплив європеїзму", про який ідеться в "Перехресних стежках", характерний якраз близькістю політичних програм Драгоманова і Франкового героя: їх споріднює прагнення до культурного, політичного і соціального звільнення народу.

Чи досягає поставленої мети Євгеній Рафалович?

Частково — так. У всякому разі йому вдається збурити мертві води суспільної рутини не лише в повіті, а й далеко за його межами. Існуюча система відчула в особі адвоката Рафаловича небезпечного суперника, здатного сколихнути приспані в селянських масах сили. Найбільший успіх Євгенія — народне віче і той розголос, який воно мало в Галичині, одним (селянам) — вселивши надію і віру, других (можновладців) — налякавши.

Правда, надію і віру селянам повернути нелегко. Красномовними щодо цього є сцени розмов Євгенія з буркотинськими селянами, яким він радить відкупити в пана Брикальського "всі панські ґрунти з двором і з лісами". Селяни одразу ж насторожуються: їх так часто обдурювали, що вони й тепер ладні запідозрити свого захисника в лукавстві чи шахрайстві. Рафаловича це ображає; він дорікає співрозмовникам за "нерозум" ("Волите бути жебраками і попихачами, ніж панами в своїм селі"), але рук усе ж не опускає. "Треба провести їх через школу життєвої освіти, збудити в них громадського духа", — доходить він висновку і вирішує поїхати в Буркотин задля тієї ж "життєвої освіти", яку не замінить "книжкова освіта".

Та перед поїздкою в нього ще буде зустріч із "власителем Буркотина" Брикальським — той на крилах прилетить до адвоката, щоб розповісти йому про вірнопідданство селян, які не тільки не бажають пристати на пропозицію Рафаловича, а й розкривають перед паном суть його (Рафаловича) "бунтівницької агітації". Ми вже знаємо, яке гірке почуття викликав у Євгенія цей епізод. Він спонукав його кинутися до Регіни зі словами про свою готовність податися за море, залишити "прокляте

гніздо", хлопів, панів, суди, своє адвокатство...

Усе ж то була тільки хвиля... Якого болю завдала вона Євгенієвій душі, свідчить внутрішній монолог героя, де йдеться про його приїзд у Бабинці до отця Зварича. Саме тут автор формулює той моральний імператив, який змушує Євгенія піднятися над образою і розчаруваннями. Так, "його зір заострився власне на темні і непринадні боки сільського життя, збільшився його скептицизм щодо селянського характеру", але тим очевиднішою є потреба його праці на суспільній ниві. "Яке ти маєш право бути вільним, коли твій народ у неволі?" — ось та формула, яка виражає зміст морального імперативу Рафаловича.

Євгеній відчуває "глибокий сором" за недавній намір кинути все й податися на "щасливий острів" і остаточно вирішує нести свій хрест до кінця.

Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом свого народу, він повинен своєю працею, своєю Інтелігенцією відплатитися йому...

Микола Ільницький зауважує, що в цьому місці повісті Франко, власне, повторив слова зі своєї статті "Дещо про себе самого":

Як син селянина-хлібороба, вигодуваний чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали.

І в одному, і в другому випадку йдеться, як бачимо, про хрест обов'язку, що його мусить нести український інтелігент попри всі розчарування і труднощі свого шляху.

Був час, коли поступово-реформістська діяльність Рафаловича здавалася українським літературознавцям даниною народницькій теорії "малих справ". Тому вони віддавали перевагу Франковій повісті "Борислав сміється", у якій змальовано початки організованої економічної боротьби галицького робітництва. Програма ж Євгенія Рафаловича пов'язана не з революціонізмом пролетаріату і насиллям як способом удосконалення суспільства. Вона еволюційна і має у своїй основі ідею політичної боротьби за реформування суспільного життя шляхом створення сильної партії, яка б, виражаючи народні інтереси, стала впливовою силою в країні.

Сам Франко на рубежі XIX-XX ст. не раз сперечався з марксизмом, вбачаючи у проголошуваній ним доктрині небезпеку "варварства й нового деспотизму". Ідея диктатури пролетаріату була йому чужа. Крім того, Франко критично ставився до "оптимістичного фаталізму" Маркса та його прихильників, вважаючи, що не слід недооцінювати ролі особи та духовних чинників в історії, уповаючи лише на всевладство "народної держави", яка буде великим і справедливим розподільником у суспільстві.

Він багато що побачив раніше за інших: і те, що соціалізм стає "релігією, опертою на непорушних догмах та на культі осіб", і те, що "згубна доктрина" ворожа щодо "національного українського руху і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура"... Франко заперечував тезу Маркса про концентрацію капіталу, яка начебто веде до зменшення

числа експлуататорів, а отже й до створення умов для "витискування" їх соціалістичною більшістю в парламенті, яка "задекретує колективізм чи там комунізм державний, і всі експлуататори спокійне-сенько піддадуться ухвалі парламенту"... Нічого не відбудеться само по собі, вважав Франко: за соціальні й національні права треба боротися, але не так, як це пропонували російські марксисты.

Отож і Євгеній Рафалович агітує селян братися за цілі досяжні, розуміючи, що починати доводиться з нуля, що вся боротьба, власне, попереду.

Та Галичина, яка постає на сторінках "Перехресних стежок", — це "темне царство", в якому лише імітується сила права. Насправді ж верховодить право сили, про що красномовно свідчить саркастично змальована Франком сцена "суду" в Гумніських. (Вона нагадує сторінки роману Льва Толстого "Воскресіння", де описаний "суд" над Катюшею Масловою.) Пришелелуватий суддя Страхоцький схожий на арлекіна; прокуратор, сидячи за офіційним столом, думає про свою зрадливу жінку і лає в душі "отсей проклятий уряд і всі ті справи, що заставляють його сидіти тут..."; спритний практикант, що тихцем бере з клієнтів хабарі і залагоджує їхні справи, — все це, звичайно, царство мертвих, демонстрація виродження суспільства. Рафалович має рацію, коли в думках називає побачене "карикатурою на судівництво". Є в його роздумах характерні судження про юристів, яким ще в університетах присипляють душу й серце, випускаючи у світ "машиною, яка й працює так, як її наведуть переможні обставини..."

Виходить, що суддя — лише функціонер, маріонетка, бо змушений сліпо виконувати вказівки прокуратора, а той — "вказівки політичної власті". Коло замикається, обман набуває особливо цинічної форми, проникаючи в судини суспільного організму й руйнуючи його, породжуючи зневіру й депресію у безправних...

Критик М.Євшан, сучасник Франка, писав, що повість "Перехресні стежки" (як і повість "Великий шум") "робить враження пригноблююче своїм настроєм". "Зовсім певно не мав автор у "Перехресних стежках" цілі знеохотити читача до суспільної праці, яка не переставала бути ніколи головним ідеалом Франка, — розмірковував М.Євшан. — А прецінь, настрої героя повісти — безнадійний в результаті, він зовсім безсильний супроти тих всіх фактів, які йому стають колодою в його дорозі життєвій і в його праці. І повість кінчиться безнадійно, тріумфом якоїсь демонічної, убійчої сили". "Що це за настрої?" — запитує самого себе критик і відповідає: "Переконаємося в одному по прочитанні тої повісти: коли особисте щастя чоловіка знищене, т.є. коли надії на те щастя пропали, — пропадає також весь розмах до суспільної праці. Можна її трактувати тоді як "песій обов'язок", вона може дати забуття внутрішнього вдоволення, приспати на час голодну душу, — але не може дати внутрішнього вдоволення, дати зміст життю. Бо в душі буде все щось щеміти, щось домагатися свого вислову, щось буде вічною таємною журбою".

Висновок Євшана дещо несподіваний. Адже ми не раз бачили Євгенія Рафаловича сповненим рішучості й віри, пересвідчувалися в його здатності йти наперекір "непереможним обставинам". Навіть поїздка до Гумніськ не пригнітила адвоката, бо ж

"він належав до тих натур, які не легко виходять із спокійного, зрівноваженого настрою, та зате, виведені з нього, не попадають у сентименталізм, не тонуть у розливі почуття, але набирають натури бойового коня, закусують вудила і йдуть назустріч небезпеці".

Це саме після Гумніськ Рафалович став писати до опозиційної віденської газети, зробивши своєю "дописсю" цілу сенсацію в Галичині, а невдовзі взявся за організацію народного віче. Рафалович не з тих, кого легко збити з ніг, хто падає духом. Він якщо й ідеаліст, то не самозасліплений, якщо й упертий, то того мужицького гарту, крізь який пройшов і сам автор повісті. Євгеній добре знає тягар ноші, за яку взявся, щоб його можна було назвати нерозсудливим. Вирішивши скликати народне віче, Євгеній "мав таке почуття, що підсаджує свої плечі під високу і важку кам'яну гору з наміром — зрушити її з місця. Він знав, що се праця страшенна, довга, важка, але сказав собі в душі: "Все одно! Мушу двигнути!".

Мушу — це голос обов'язку, того суспільного ідеалу, що про нього нагадував Євшан. У фіналі "Перехресних стежок" безнадії немає. Євгеній, вийшовши із в'язниці, знову спокійний і зібраний, готовий до боротьби, яка ще потребуватиме від нього сил і сил. Важко сказати, у чому побачив Євшан "тріумф якоїсь демонічної, убійчої сили" і чому повість "Перехресні стежки" викликала в нього пригноблююче враження. Щемке — так, але пригноблююче?..

Якщо бути точним, то критик говорить про настрій, який пробивається у творі поза волею автора і всупереч його намірам. Це означає, що (за М.Євшаном) повість (зокрема її фінал) мала б вселяти надію, а об'єктивно виходить навпаки. З думкою критика про мимовільний песимізм "Перехресних стежок" погодитися непросто, проте в чомусь він таки має рацію. Чи не в тому, що Євгеній Рафалович — справді трагічна постать на галицькому тлі?

Трагізм Франкового героя має кілька відтінків. Він — і в самотності Євгенія, не завжди зрозумілого тому народові, якого хоче вивести з неволі; і в обманутості (та само обманутості!) самого цього народу; і в потребі Сізіфових зусиль для досягнення мети; і, звичайно, у цілковитій зруйнованості особистого життя...

До появи поеми "Мойсей" залишалося п'ять років, однак проблематика цього архітвору, як бачимо, пробивалася вже в "Перехресних стежках"...

Фінансовий Робін Гуд, або Загадка Вагмана

Найзагадковіша постать у повісті Франка — "незвичайний лихвар" Вагман. З моменту першої своєї появи (XII розділ) цей "високий жид у довгім жупані, з чорною бородою і довгими пейсами" вселяє відчуття якоїсь таємниці. Надто вже екстравагантна його життєва лінія!

Сам Вагман у розмові з Рафаловичем називає себе "добродієм добродіїв", і це означає, що він поставив собі за мету тримати в залежності не простолюд, а урядників, дідачів, посесорів тощо. Його впевненість спочатку видається настороженому Євгенієві дещо цинічною. "Законами мені нічого не вдіють, — пояснює Вагман свою невразливість. — Вони знають один закон, а я знаю 10 способів, щоб обійти той закон".

Але найбільша несподіванка для адвоката — простягнута йому назустріч солідарна рука лихваря, який каже: "...тих ваших противників я маю в кишені і готов допомогти вам".

Якщо правда, що ніщо так не об'єднує людей, як спільні вороги, то це якраз той випадок. Про мету Рафаловича ми вже знаємо. А ось мета "незвичайного лихваря": "Я хочу повикурювати тих панків із сіл". Сказавши ці слова Євгенієві, Вагман віддає йому векселі й боргові записи своїх супротивників.

Поведінка Вагмана мотивується аж у XXXI розділі, коли отець Зварич розповідає Рафаловичу сумну історію про те, як староста добився, щоб лихваревого сина забрали до війська, де його й замучили. З того моменту почалося перетворення "хлопської п'явки" — в "добродія добродіїв". І Зварич каже, що Вагман — "страх мудра бестія". Так і є: у цьому дедалі більше переконує сама його поведінка.

Григорій Грабович дотепно зауважив, що "в ньому (Вагманові. — В.П.) поєднується добрий Шейлок та фінансовий Робін Гуд". Безжалісний *boa constrictor* (удав) перетворюється у "таємного прихильника української справи", який "направляє свій значний капітал та всю свою кмітливість на те, щоб економічно зруйнувати шляхту, головним чином допомагаючи їй природним ворогам — українським селянам". Грабович досить скептично ставиться до "пишномовних тирад" лихваря, вважаючи, що випадок Вагмана — неймовірний, що такий "ідилічний" варіант розвитку українсько-єврейських взаємин — "чиста фантазія" або ж "недосяжна мрія". Тим паче, що "єврейська сторона, окрім Вагмана, показана (в "Перехресних стежках". — В.П.) економічно ворожою і політичне двоїстою".

І все ж випадок Вагмана — це не якась химерна Франкова фантазія, не намагання письменника будь-що змалювати "небувале в окрасці бувалого" (як це було на початку 1880-х, коли задумувалася повість "Борислав сміється"). Якщо говорити про логіку життєвої поведінки "незвичайного лихваря", то вона визначається не лише пережитою ним особистою кривдою. Справа ще й у вельми своєрідній ідеології Вагмана.

Тут варто згадати, що 1893 року Іван Франко познайомився у Відні з Теодором Герцлем, теоретиком сіонізму. Пізніше (1896 р.) він одним із перших відгукнувся на вихід у світ такої важливої праці Герцля, як "Юдейська держава", назвавши її автора "пасіонарним героєм". Т.Герцль виклав план реставрації єврейської державності, справедливо вважаючи, що тільки через власну державу єврейство зуміє вберегти і сповна реалізувати себе.

Іван Франко те ж саме думав стосовно перспектив українства. Кількагодинна віденська розмова Франка й Герцля виявила таку спорідненість позицій, яка показала реальність українсько-єврейського порозуміння. Тим-то й Вагман з "Перехресних стежок" — не "чиста фантазія", а пошук оснований на реальних підставах шляхів та способів розв'язання існуючих суперечностей.

Вагман і Рафалович розуміють один одного не гірше, ніж Герцль і Франко під час їхньої зустрічі у Відні. Саме Вагман пропонує адвокату рятівну ідею "паралельного віче". Розуміючи, що влада будь-що зірве збори селян-русинів, лихвар призначає на той

же час (і зовсім поруч) віче єврейське, щоб у потрібний момент надати Рафаловичу трибуну, а селянам — "майданчик". Цей вчинок Вагмана цілком логічно впливає з його програми, найповніше викладеної в розділі L.

Франко звів у гострому диспуті двох євреїв — бурмістра і Вагмана. Диспут цей стосується проблеми самовизначення галицького єврейства і його стосунків з русинами (українцями). Якщо бурмістр — "цивілізований жид", який "держався партії так званих німецьких жидів", то його опонент "належав до жидів-старовірів, хуситів". Йшлося про єврейські погроми в Росії (як цілком слушно зауважує бурмістр, інспіровані російським урядом). Вагман допускає можливість таких погромів і в Галичині, адже "нарід нас уважає своїми найбільшими п'явками". У чому ж тоді порятунок? Бурмістр вбачає його в асиміляції євреїв, у тому, щоб заховати своє єврейство за "німецькою одежею" і "польським патріотизмом" (!). "Се не дуже велика приємність почувати себе жидом", — каже цей "новий жид", який, за словами Вагмана, прагне зректися свого племені, національної традиції й сутності і намагається "найти іншу батьківщину, купити собі іншу, нерідну матір".

Старовір Вагман, по суті, викладає бурмістрові основи сіонізму. Судячи з усього, його ідеалом є не "прибрана матір", а власна єврейська держава. Що ж до асиміляції й патріотизму, то Вагман обстоює просту й природну позицію:

Жаден жид не може і не повинен бути ані польським, ані руським патріотом. І не потребує сього. Нехай буде жидом — сього досить. Адже ж можна бути жидом і любити той край, де ми родились, і бути позиточним, або бодай нешкідливим для того народу, що, хоч нерідний нам, все-таки тісно пов'язаний з усіма споминами нашого життя. Мені здається, Ідо якби ми держалися такого погляду, то й уся асиміляція? Здається, ні. Але зате кожному пожадане, щоб ми були чесними і позиточними членами тої суспільності, серед якої живемо.

Як бачимо, гостру проблему співжиття корінних і некорінних націй Вагман розглядає з позицій здорового глузду. До речі, його "формули" можна легко спроектувати й на реалії нинішньої України. Якщо ти росіянин, молдаванин, єврей, поляк і живеш в Україні, то залишайся росіянином, молдаванином, євреєм, поляком, але будь водночас "чесним і позиточним членом тої суспільності, серед якої живеш"!

Вагман справедливо закидає бурмістрові, що "жиди звичайно асимілюються не з тими, хто ближче (українцями. — В.П.), а з тими, хто дужчий (німцями, поляками. — В.П.)". Сам же він вважає за необхідне "почати і до руського берега від нас будувати міст, почати робити хоч дещо таке, аби ті русини могли не самим лихом споминати нас". Для чого рубати сучок, на якому сидиш? — міркує Вагман. Для чого висмоктувати сили українців, коли краще "допомогти їм тепер, коли вони ще слабкі"? Шлях довіри й солідарності стократ перспективніший, аніж шлях визиску й ненависті.

Григорій Грабович вважає, що персонаж, який сповідує таку "теорію", нетиповий. Можливо, й так. Але нетиповий зовсім не означає неправдивий. Нагадаю, що Франків Вагман — хусит (за іншою термінологією — хасид). Хасидизм народився в і пол. XVIII ст. у невеличких містечках України (вже в наш час місцем паломництва хасидів стала

Умань) як течія, в основі якої — "протест проти інтелектуального іудеїзму, зосередження на емоційному, радісному єднанні з Богом". Справа, отже, не лише в особистих мотивах поведінки Вагмана, а й у його глибинних переконаннях, які роблять цього лихваря спільником Рафаловича.

Не знаходять вони спільної мови хіба що в деяких питаннях тактики. Вагман пропонує адвокату самому купити Буркотин, а той відмовляється, пояснюючи це тим, що він хоче допомагати бідним. "Маючи маєток, зможете краще допомагати їм", — дивується Вагман. І далі висловлює сентенцію, яка видається на диво актуальною й сьогодні, наприкінці ХХ ст., у час затяжного й дуже складного утвердження української державності: "Поки ви, русини, не маєте своїх дідичів і мільонерів (тобто, національне свідомої буржуазії. — В. П.), поти ви не є жаден народ, а тільки купа жебраків та невольників".

Що ж, мусимо визнати, що "фінансовому Робін Гуду" Вагману відкрилося не так уже й мало загадок української долі й душі.

Психологічні таємниці

Повість "Перехресні стежки" позначена прагненням Франка-психолога зазирнути за межу типового, проникнути в таємниці незвичайних психологічних явищ. Якщо повернутися до слів Франка про магічну лампу, якою письменники молодшої генерації прагнуть висвітлити найпотемніші закутки "душ своїх героїв", то доведеться констатувати, що й сам автор "Перехресних стежок" скористався тією ж магічною лампою, змальовуючи Рафаловича, Регіну, Стальського, Барана та інших персонажів. Причому варто наголосити на його інтересі до, так би мовити, психологічних нюансів.

Скажімо, Стальський був цікавий Франкові можливістю розкрити психологію садизму — крайньої жорстокості, яка приносить цьому нелюдowi задоволення.

Баран з його нав'язливою ідеєю врятування людей від антихриста — це художньо-наукова студія потьмареної психіки, власне — психопатології.

З афектами, галюцинаціями, хворобливими "зигзагами" підсвідомості зустрічаємося в тих сценах твору, де з'являється Регіна Стальська. Особливо яскравими щодо цього є розділ LIII, у якому чуємо афектований монолог доведеної до відчаю жінки, та розділ LVIII з центральною сценою страшної помсти Регіни своєму мучителю-чоловікові, з її напівбожевільним знеціненням, химерною грою психологічних спонук, що змусили жінку ніби поза її волю й розумом узяти сікача і вбити Стальського.

Інтерес пізнього Франка до людського "підпілля" вельми красномовний (про це частково вже йшлося в контексті розмови про конфлікти зовнішні і внутрішні). Роздвоєність людського "Я", складна внутрішня боротьба, в якій "божественне" зіштовхується з "диявольським", діалектика душі, що супроводжується одночасним існуванням різних — полярних! — душевних станів — усе це є в характері Євгенія Рафаловича.

Звернімо увагу на інтерес письменника до сфери ірраціонального: можна в цьому зв'язку згадати хоч би віщий сон Рафаловича, навіяний враженням від несподіваної зустрічі з Регіною (розділ XXI). Йому примарилася "втоплена нещаслива жінка" — і сон

збувся, трагічний фінал Регіни підтвердив, що Євгенієва "сонна свідомість" таки не помилилася! Нещасну Регіну й справді поглинула "водяна могила"...

Усі ці приклади (число яких можна було б множити) є свідченням нової якості Франкового реалізму на рубежі століть. "Старе" в ньому сполучалося з "модерним"; увага до соціально-типового доповнювалася підвищеним інтересом до індивідуально-неповторного, виняткового, загадкового. Власне, йдеться про зближення реалізму з модернізмом, яке — попри всі теоретичні суперечки — було реальним фактом Франкової художньої практики.